

KAPITAL JALB ETISHNING USULLARI VA MANBALARI

Xudoyberdiyeva Mashxura

Annotatsiya: Kapital jalb etishning usullari va manbalari har bir korxona, firma hamda korporativ tashkilot uchun iqtisodiy faoliyatni boshlash, ishlab chiqarish jarayonlarini kengaytirish va barqaror rivojlanib borishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy biznes muhitida kapital yetishmovchiligi yoki moliyaviy resurslarning chegaralanganligi sharoitida korxonaning uzoq muddatli va qisqa muddatli strategik maqsadlariga erishish uchun jalb etilayotgan kapitalning turi, miqdori va manbasi to'g'ri tanlanishi hayotiy ahamiyat kasb etadi. Kapital jalb etish orqali kompaniyalar nafaqat ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytiradilar, balki zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, yangi loyihalarni boshlash, eng so'nggi innovatsion tendensiyalarga mos harakat qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu sababli, biznes subyektlarida kapital jalb etish usullari va manbalari haqida chuqur bilimga ega bo'lish, iqtisodiy rivojlanishning fundamental asoslarini to'g'ri tushunib, amaliyotda samarali qo'llash juda muhimdir.

Kalit so'zlar: Kapital jalb etish, moliyaviy manbalar, aksiyalar, obligatsiyalar, investitsiyalar, lizing, grant, subsidiyalar, korporativ boshqaruv, ichki va tashqi manbalar, kapital tuzilmasi, zamonaviy moliyaviy xizmatlar, bank krediti.

Kapital jalb etishning asosiy maqsadi – kompaniyaning moliyaviy salohiyatini oshirish, mavjud va rejalashtirilayotgan yangi loyihalarni moliyalashtirish, bozor ulushini kengaytirish, raqobatbardoshlikni saqlab qolish va kompaniya qiymatini oshirishdan iboratdir. Korxona kapitalga ehtiyoj sezganda, uning asosiy harakati moliyaviy resurslarni yetarli darajada va tejamkorlik bilan topa olish, manbalar orasida oqilona tanlov qilishi, eng mos va istiqbolli usullarni amalga oshira olishdan iborat bo'ladi. Shu sababli, amaliyotda kapital jalb etishning turli usullari va manbalari mavjud bo'lib, har bir kompaniya o'zining faoliyat sohasiga, moliyaviy siyosatiga va bozor talabiga qarab ularni tanlab oladi. Kapital jalb etish usullari mazmunan tashqi va ichki manbalarga bo'linadi. Ichki manbalar deb, kompaniyaning o'z faoliyati natijasida jamg'ariladigan, ya'ni taqsimlanmagan foyda, amortizatsiya ajratmalari kabi ichki resurslarga asoslangan kapital jalb etish usullari tushuniladi. Tashqi manbalar esa boshqa subyektlardan yoki tashqi sarmoyadorlardan, kredit yoki investitsiya tarzida olingan moliyaviy resurslardir. Ushbu manbalar doirasida ish yuritish esa korxonaning moliyaviy barqarorlik va rentabellik ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir qiladi. Bundan tashqari, kapital jalb etishning har xil usullari mavjud, ularga aksiyalar chiqarish, obligatsiyalar joylashtirish, bank kreditlari olish, xorijiy va mahalliy investitsiyalar jalb etish, lizing, grant va subsidiyalar olish, hamkorlikda loyihalar amalga oshirish va

boshqalar kiradi. Kompaniyaning o'z kapitali asosan ichki manbalar yordamida, ya'ni korxona faoliyati natijasida orttirilgan taqsimlanmagan foyda va amortizatsiya mablag'lari hisobiga shakllantiriladi. Bu usul kapital jalb etishda eng xavfsiz va mustahkam manbalardan biri bo'lib, korxonaning mustaqil moliyaviy siyosatini yuritishiga, o'z resurslarini erkin boshqarishiga imkon beradi. Ichki manbalardan foydalanishda kompaniya tashqi moliyaviy majburiyat yoki yangi aksiyadorlarga bog'liqlikda qolmaydi. Bu esa kompaniyaning strategik qarorlarni mustaqil ravishda qabul qilishini, foyda va boshqaruv huquqlarining o'zida qolishini kafolatlaydi [1].

Tashqi manbalardan kapital jalb etish kompaniya faoliyatini kengaytirishda, texnologik yangilanishlarni joriy qilishda, ishlab chiqarishni rivojlantirish va texnika parkini yangilashda juda zarur bo'ladi. Ayniqsa, korxonaning moliyaviy salohiyati yetarli bo'lmagan, moliyaviy imkoniyatlar cheklangan hollarda tashqi kapital manbalari muhim rol o'ynaydi. Kapital jalb etishda aksiyalar chiqarish eng asosiy va keng tarqalgan usullardan biridir. Kompaniyalar birlamchi va ikkilamchi bozorda o'z aksiyalarini chiqarish orqali yirik miqdordagi moliyaviy resurslarni jalb etadilar. Bu jarayonda, aksiyalarni xarid qiluvchi shaxslar kompaniya aksiyadorlariga aylanadilar va kompaniyaning mulkiy ulushiga egalik qishadi. Aksiyadorlar korxonaga sarmoya kiritadilar, evaziga kompaniyaning foydasi va rivojlanishi natijasida dividend oladilar yoki o'z aksiyalarini bozor qiymatida sotib, daromad qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Aksiyalar chiqarish orqali kapital jalb etish kapitallashtirish darajasini oshiradi va korxonaga uzoq muddatli moliyaviy barqarorlik hamda yangi loyihalarga investitsiya qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, chiqarilgan aksiyalar kompaniyada egalik va boshqaruv tuzilmasiga ham o'zining ma'lum ta'sirini ko'rsatadi. Obligatsiyalar va boshqa korporativ qarz majburiyatlari chiqarish yo'li orqali kapital jalb etish ham keng tarqalgan usul hisoblanadi. Kompaniya obligatsiyalar chiqarib, bozor ishtirokchilaridan to'g'ridan-to'g'ri qarz oladi. Bu jarayonda, shirkata qarz beruvchilar, ya'ni obligatsiyalarni sotib olgan investorlar, belgilangan muddat va stavkalar asosida kompaniyadan o'z mablag'larini foiz bilan qaytarib oladilar. Ushbu manba kapital xarajatlarini qisqa yoki uzoq muddatli loyihalarga yo'naltirish uchun keng qo'llaniladi. Kompaniyalar obligatsiya chiqarish orqali mavjud aksiyadorlar manfaatlarini suyultirmaydi va boshqaruv huquqini saqlab qoladi, biroq qarz majburiyatlari va foiz to'lovlari asosidagi risklar mavjud [2].

Bank kreditlari va kredit liniyalari kompaniyaning qisqa va o'rta muddatli kapital mablag'iga bo'lgan ehtiyojini qoplashda yana bir asosiy tashqi manba sanaladi. Kichik va o'rta korxonalar uchun, shuningdek, yirik korporatsiyalar uchun ham kreditlar yangi uskunalar, xom-ashyo, aylanma mablag'lar yoki investitsion loyihalar uchun ishlatiladi. Bank kreditlari kompaniya iqtisodiy turg'unligini oshirishda va bozor talabiga tez javob qaytarishda muhim rol o'ynaydi. Kredit majburiyatlari o'z vaqtida va shartnoma asosida qaytarilishi talab qilinadi, bu esa kompaniya uchun moliyaviy

intizom va risk boshqaruvini doimiy nazorat qilishni talab etadi. Bugungi kunda chet el investitsiyalarini jalb etish, xorijiy investorlardan sarmoya olish iqtisodiyot rivojlanishining muhim manbalaridan biri bo'lib qolmoqda. Korxona va kompaniyalar xorijiy sarmoyadorlar bilan bevosita muzokaralar olib borib, ko'plab zamonaviy loyihalar va yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni tashkil etishda chet el kapitalidan foydalanadilar. Xorijiy sarmoya nafaqat yangi moliyaviy resurslarni korxonaga olib kiradi, balki menejment tajribasi, ilg'or texnologiyalar va zamonaviy biznes yuritish uslublarini ham joriy qiladi. Respublikamiz sharoitida xorijiy investitsiyalar uchun imtiyozlar, soliq yengilliklari va xavfsizligini ta'minlash bo'yicha davlat tomonidan keng ko'lamli shakllar mavjud [3].

Lizing yo'li orqali kapital jalb etish ham oz emas, balki rivojlanayotgan usul hisoblanadi. Kompaniya, o'z ehtiyojlari uchun texnika, uskunalari yoki avtomobillarni xarid qilmay, ularni muayyan muddatga lizing beruvchilar orqali foydalanadi va lizing to'lovlari evaziga asosiy vositalardan samarali foydalanish imkonini qo'lga kiritadi. Lizing kompaniyaning aylanma mablag'lari yoki katta xarajatlarni tejash va o'z faoliyatini uzluksiz olib borishda muhim vosita hisoblanadi. Kapital jalb etishda davlat dasturlari doirasida grant va subsidiyalar olish, iqtisodiy yordam dasturlaridan foydalanish ham asosiy moliyaviy manba bo'lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, kichik biznes va tadbirkorlik subyektlari uchun grant va subsidiya dasturlari moliyaviy mustahkamlikni ta'minlashda, yangicha loyihalarni boshlab olishda yordam beradi. Korporativ sektorda kooperatsiya va hamkorlikda loyiha olib borish, qo'shma korxonalar tuzish ham kapital jalb etishning zamonaviy va istiqbolli usullaridan sanaladi. Bir necha tashkilot va kompaniyalar o'z mablag' va sarmoyalarini birlashtirib, yirik loyihalarni amalga oshirishda kuchli moliyaviy bazaga ega bo'ladilar va o'zlarining risk darajasini kamaytiradilar. Hamkorlikda ishlash, kooperatsiyalash orqali moliyaviy resurslarni kengaytirish hozirgi davrda keng tarqalmoqda [4].

Kapital jalb etish manbalarini tahlil qilganda, ularni qisqa muddatli va uzoq muddatli manbalarga ajratish mumkin. Qisqa muddatli kapital manbalariga aylanma mablag'lar, bank overdraftlari, savdo kreditlari, qisqa muddatli obligatsiyalar va shunga o'xshash resurslar kiradi. Uzoq muddatli kapital manbalari esa ustav kapital, uzoq muddatli bank kreditlari, aksiyalar, uzoq muddatli obligatsiyalar va xarid qilib olingan mulkiy aktivlardir. Kompaniyaning kapital tuzilmasini optimallashtirish, moliyaviy barqarorlikka erishish uchun ichki va tashqi, qisqa va uzoq muddatli kapital manbalarini to'g'ri nisbatda tanlash eng muhim strategik vazifa hisoblanadi. Barcha manbalarni jalb etishda kompaniyalar uchun risk va daromad, foyda va xarajatlarning mutanosibligini hisobga olish zarur. Kapital jalb etish rejalari ishlab chiqilganda, kompaniyaning moliyaviy imkoniyatlari, bozor sharoiti, rivojlanish strategiyasi, investitsiya dasturlarining o'ziga xos jihatlari chuqur tahlil qilinib, eng maqbul, xavfsiz va rentabelli usullar tanlab olinadi. Hozirgi zamonaviy iqtisodiy sharoitda kapital jalb

etish usullarining xilma-xilligi kompaniyaga yuqori samaradorlik, bozor talablari va innovatsion loyihalar orqali doimiy rivojlanish imkonini beradi. Bozor iqtisodiyotining rivojlanishi, investitsiyaviy muhitning yaxshilanishi, kapital bozorlarining ochilishi va iqtisodiy qonunchilikning mukammallashuvi natijasida kapital jalb etish vositalari yanada kengayib bormoqda. Kapital jalb etish kompaniyaning moliyaviy barqarorligini kuchaytiradi, qisqa va uzoq muddatli moliyaviy rejalarini amalga oshirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, kompaniya moliyaviy menejerlari va rahbariyati kapital jalb etish manbalari va usullaridan oqilona foydalanishlari, risklarni to'g'ri baholashlari, mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanishlari kerak [5].

Kapital jalb etishda raqobatbardosh va zamonaviy bo'lish, milliy va xalqaro bozor talablari, moliyaviy boshqaruvning shaffofligi va samaradorligini ta'minlash uchun kapital manbalari va usullari doimiy ravishda takomillashtirib borilishi, strategik rivojlanish siyosati dasturiga kiritilishi lozim. Kapital jalb etishdan oldin aniq moliyaviy tahlil, biznes-reja, risklarni baholash, kapital xarajatlarini boshqarish va investitsiya loyihalarining istiqbolliligini baholash zarur. Kapital jalb etish – bu nafaqat kompaniya faoliyatining moliyaviy asosini mustahkamlash, balki yangi ish o'rinlari, innovatsion yechimlar, texnologik rivojlanish, yangi mahsulot va xizmatlar rivojlanishini ta'minlaydigan murakkab jarayondir. Korporativ boshqaruv tamoyillariga tayanish, kapital jalb etish siyosatini taraqqiyot strategiyasiga moslashtirish – kompaniya raqobatbardoshligi va uzoq muddatli barqarorligining garovidir. Yakun qilib aytganda, kapital jalb etishning usullari va manbalari xilma-xil bo'lib, ular har bir kompaniya va korxonaga o'ziga xos rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish, zamonaviy iqtisodiy sharoitda moliyaviy barqarorlik va mustahkam poydevor yaratishga xizmat qiladi. Ichki va tashqi kapital manbalaridan samarali foydalanish, kompaniya moliyaviy strukturasini optimallashtirish, risklarni boshqarish va innovatsion loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish kompaniyaning umumiy iqtisodiy o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [6].

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, kapital jalb etish jarayoni kompaniya rivojlanishining har bir bosqichida asosiy rol o'ynaydi. Turli manba va usullardan ratsional foydalanish natijasida firma nafaqat hozirgi faoliyatda barqarorlikka erishadi, balki uzoq muddatli rivojlanish, yangicha loyihalarga sarmoya jalb qilish va raqobatda muvaffaqiyatli bo'lish salohiyatini oshiradi. Kapital jalb etishning zamonaviy usullari va manbalarini chuqur o'rganish va to'g'ri tanlash korxona uchun iqtisodiy taraqqiyot va innovatsion o'sishning poydevoridir. Kompaniyalar kapital jalb etish siyosatini ishlab chiqishda milliy qonunchilikka, bozor sharoitlariga va zamonaviy menejment talablarga asoslanishi lozim. Har bir korxona va tashkilot uchun kapital jalb etish – bu eng muhim strategik masala, unga mas'uliyat va ishonch bilan yondashish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xasanov R.X., Yuldasheva D.S. “Moliyaviy boshqaruv nazariyalari va amaliyoti.” – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. Xusanov A.A. “Moliyaviy menejment va tahlil.” – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
3. G‘ofurov U.R. “Korporativ boshqaruv asoslari.” – Toshkent: Sharq, 2021.
4. Alimov R.X. “Tashkilotlarda moliyaviy oqimlarni boshqarish.” – Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsiyalar, 2022.
5. Qodirov B.A. “Korporativ tashkilotlarni rivojlantirish yo‘llari.” – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
6. Karimov O.N. “Biznes va korporativ boshqaruv asoslari.” – Toshkent: IQTISOD-LITI, 2017.
7. Jo‘rayev Q. “Korporativ moliya asoslari.” – Toshkent: Moliya, 2016.
8. O‘zbekiston Respublikasi “G‘aznachilik va moliyaviy boshqaruv to‘g‘risida”gi Qonuni.